

Wojna, Bułan i rzeź na Wołyniu.

Tadeusz Jaworski podczas retrospektywy w Muzeum Kinematografii w Łodzi w 2012 r.

Filmowa wędrówka przez życie

Tadeusz Jaworski (właśc. Tadeusz Vogel)

Opracowanie tekstu i redakcja: Joanna Sokołowska-Gwizdka

Będąc podczas wojny stajennym w Rudnikach, znalazłem w pracy przy koniach ogromną radość. W stajni byłem sam, odseparowany od świata i ludzi. Byłem tylko z końmi.

Wyrzucałem gnój, myłem je i szczotkowałem, wyprowadzałem na dwór na pastwiska. Ale i tu przydarzyło mi się coś nieoczekiwanego. Między mną, a jednym z koni, któremu dałem na imię Bułan, nawiązała się prawdziwa przyjaźń. Bułan był pięknym podrasowanym ogierem o wspaniałej sylwetce i mądrych oczach, których nigdy nie zapomnę. Każdego dnia o świcie, kiedy zjawiałem się w bramie do stajni, już z daleka słyszałem jego rzenie. Codziennie przynosiłem mu marchewki z folwarcznego ogrodu, którymi się zajadał. Bułan stał się też moim partnerem.

Rozmawiałem z nim i czułem, że mnie rozumie. Okazywał mi coraz więcej zaufania.

Do dziś widzę go wyraźnie w snach. Wysmukły, z rozwianą grzywą, w szalonym pędzie mknie wśród łąk i pól mojego ukochanego Podola. W jednym z tych sennych marzeń widzę też siebie jak idę nad krawędzią przepaści, przy ogromnej, kamiennej ścianie. Przystaję na chwilę i patrzę w dół na gigantycznych rozmiarów dolinę, z rozległym widokiem na łąki i srebrzącą się w słońcu wstęgę rzeki. Nagle tracę równowagę, chwieję się, oblewa mnie zimny pot i strach podchodzi mi do gardła. W tym momencie nie wiadomo skąd pojawia się mój Bułan, tym razem jako Pegaz - skrzydlaty rumak, a ja wskakuję na jego grzbiet i fruniemy razem nad niekończącą się, kwitnącą doliną.

W czasie okupacji należałem do Armii Krajowej. Jako nastolatek zostałem oficjalnie zaprzysiężony w domu nauczyciela gimnazjum w Zabłotowie, komendanta AK, w asyście drugiego członka AK, z zawodu inżyniera. Ponieważ miałem Bułana, zostałem łącznikiem, który rozwoził podziemną gazetkę, dostarczając ją do wyselekcjonowanych polskich rodzin w okolicznych wioskach: Rudnikach, Dżurowie, Ilińcach, Chlebicznie i Świętej Trójcy. Raz na dwa tygodnie zjawiałem się na Bułanie w Zabłotowie po odbiór gazetek. Była to stosunkowo niebezpieczna praca, ponieważ w każdej chwili mogła mnie zatrzymać i zrewidować ukraińska policja albo niemiecka żandarmeria, tak zwani "blacharze".

A wtedy kula w łeb.

Jednego dnia nie zdążyłem się w porę ulotnić i wychodząc z końskiej stajni na klepisko folwarcznego placu, znalazłem się twarzą w twarz z oficerem gestapo. Od czasu do czasu zjawiali się w *Liegenschaft* (folwarku) ukraińscy policjanci w asyście Gestapo, bądź *Sonderdienst* po zboże i inne wiktuały. Pamiętam do dziś jego twarz, która była kredowego koloru. Pod nosem miał przystrzyżony czarny wąs a'la Hitler. Czarny mundur z czerwoną opaską na ramieniu, z czarnym *hakenkreuzem* (swastyką), przy boku z przodu w kaburze trzymał pistolet - Parabellum, a na głowie czapka z symbolem trupiej czaszki.

Sam widok tego monstra mógł przyprawić człowieka o nerwowe drgawki. Przez chwilę wydawało mi się, że jest to koniec i nie tylko mój, ale i całej mojej rodziny, zarówno w Rudnikach, jak i w Dżurowie, gdzie byli rodzice i moja najstarsza siostra Marysia Sonia, z synkiem Jurkiem.

Gestapowiec spojrzał na mnie badawczo. Na moją jasną czuprynę i niebieskie oczy. Czuję, że krew odpływa mi z twarzy. Na czole wystąpiły mi gęste krople potu. Zastygłem w bezruchu nie mogąc się ruszyć z miejsca. Stałem pełen lęku i niepewności co stanie się ze mną w następnej minucie. Nogi ugięły się pode mną, miałem wrażenie, że są miękkie jak z waty. Poczułem szum w skroniach, a między palcami mrowienie. Gestapowiec cały czas mi się przyglądał. Ogarnęło mnie złe przeczucie. Nagle, bez najmniejszego powodu, wyrwał gwałtownie spod pachy czarnego koloru nahajkę, taki skręcony pejcz i zdzielił mnie bardzo mocno przez ramię i plecy. Padłem na klepisko u jego nóg. Zanosząc się płaczem podniosłem się wolno z ziemi. Zapewne "wzruszył" go mój płacz i moje szlochanie, ponieważ nie ruszywszy się z miejsca, uderzył mnie tym razem z całą siłą kulakiem w twarz.

Znowu padłem na ziemię. Z nosa i warg poleciała mi krew, a w ustach poczułem jej smak. Na klęczkach, zgięty w pół, nie podnosiłem się z ziemi. Ogarnął mnie śmiertelny strach. Zadawałem sobie pytanie kim jestem i co tu robię. Trwałem tak skamieniały w bezruchu. Po chwili gestapowiec odwrócił się na pięcie, włożył pod pachę pejcz i rzucił w moją stronę to ich oklepane: *ferfluchte Dreck... Polnische Schwein* (niem. przeklęty śmieciu... polska świnio), po czym jakby nigdy nic, wolnym krokiem odszedł w stronę pałacu. Nie był butnym młokosem. Miał około pięćdziesięciu lat. W Niemczech zapewne miał kochającą żonę i być może dzieci w moim wieku.

Usiłowaliśmy wytrwać do końca tej nieludzkiej apokaliptycznej katastrofy z przyłożonym przez dwadzieścia cztery godziny na dobę niemieckim Parabellum do skroni. Parabellum gestapowca, SS-mana, niemieckiego żandarma czy zwyczajnym karabinem ukraińskiego policjanta. Wyrok byłby wykonany na miejscu, przez strzał w tył głowy i wyrzucenie na folwarczne gnojowisko.

Zdarzały się też tragikomiczne sytuacje. Nasza sąsiadka Mańka Kowalska, żona Karola z zacnej starej polskiej rodziny, miała śliczną 16-letnią córkę Jadzię. Nic więc dziwnego, że obawiała się, aby banderowcy z lasu jej nie zgwałcili. A takie akty były wtedy nagminne. Któregoś dnia Mańka Kowalska udała się furmanką wraz ze swoim mężem Karolem do Zabłotowa i tam w zakładzie pogrzebowym udało jej się tanio wyszabrować trumnę. Według relacji Mańki, ponoć właściciel zakładu pogrzebowego, spytał ją: *co się stało, czyżby Ukraińcy kogoś zabili?* Na co Mańka odpowiedziała: *nie, na razie nie, ale potrzebuję trumnę tak na wszelki wypadek.*

Kiedy zjawiali się banderowcy, Mańka Kowalska była przygotowana i w jednym z pokoi, na ustawionym katafalku, kładła swoją dorodną córkę do trumny, wciskała jej w skrzyżowane ręce zapaloną gromnicę, ustawiała kilka wazoników z kwiatami i kazała jej leżeć nieruchomo pozorując śmierć. Sama siadała na krzeselku przed trumną i modliła się. Skutkowało. Trupa niewinnej dziewczyny ludzie z lasu nie ruszali.

Któregoś dnia usłyszeliśmy we wsi strzelaninę. Pobiegłem do Mańki Kowalskiej z wiadomością, że we wsi chyba są banderowcy. Przy całej grozie sytuacji, nie zabrakło wówczas akcentu komediowego. Jadzia Kowalska, wpadła do pokoju i krzyknęła: *Mamo, czy mam kłaść się do trumny? Bo może oni chcą tylko samogon i sobie pójdą!* - *Nie gadaj głupstw moje dziecko* - odpowiedziała Mańka - *właż do trumny i udawaj martwą.* Mańka Kowalska jak zwykle usiadła na krzeselku i oddała się modłom, a ja cichcem, bocznymi drzwiami wróciłem do naszej chałupy. Ukraińcy wymachując karabinami, szybkim krokiem oddalili się, śpiewając uwielbianą przez siebie piosenkę: *...smert' ..smert' Lacham ...smert' moskowskij żydiws'kij komuni.*

I znów udało się Jadzi zachować dziewictwo.

Polska wieś na Wołyniu.

Około 12-tej w nocy nasze przewidywania masakry, którą mieli dokonać ukraińscy „rezuni” (mordercy, od ukraińskiego „rizun” - rzeźnik, przyp. red.), sprawdziły się co do joty. Niektórych znaleźliśmy od lat, wielu z nich było naszymi folwarcznymi sąsiadami, większość pochodziła z Rudnik lub z okolicznych wiosek. Przybyli jak szaleńcy konno z płonącymi pochodniami w ręku podpalając po drodze chałupy jedną za drugą. Polskie domostwa ogarnięte płomieniami paliły się szybko jak stogi suchego siana. Zaczęła się strzelanina. Słysząc było rzenie koni i dzikie wycia „rezunów”: *rizaj lachiw*. Dochodził do nas czarny dym i swąd spalenizny. Kierowany zapewne instynktem przetrwania poleciałem w stronę stajni, gdzie dosłownie w mgnieniu oka zaprząłem przygotowane na wszelki wypadek i czekające w chomątach dwie białe kobyły do drabiniastego wozu. Mojego ogiera Bułana przyczepiłem sznurem z tyłu do wozu.

Przez lata okupacji pracując jako stajenny chłopak, nabrałem doświadczenia w pracy w koźmi. Wypuściłem ze stajni na wolność wszystkie konie i źrebaki, którymi się opiekowałem i które mogły spłonąć wraz ze stajennymi zabudowaniami. Z domu Kowalskich wybiegł Karol i również zaprzął dwa inne konie do drabiniastej furmanki. Wszystko odbywało się jak w makabrycznym śnie, w pośpiechu. Każda następna minuta, zbliżała nas do nieuniknionej męczeńskiej śmierci. Strzelanina była coraz bliższa. Słysząc było krzyki ludzi. Jak świece tu i

ówdzie we wsi buchały płomieniami polskie chaty. Zacięliśmy z Karolem bicze i ruszyliśmy w stronę naszej chaty, gdzie czekały na nas kobiety i dzieci. Słyszeliśmy wściekłe krzyki i przekleństwa po ukraińsku oraz strzelaninę blisko nas. Po drodze chcieliśmy zabrać ze sobą jak najwięcej ludzi, nasz drabiniasty wóz był duży, ale zabraliśmy tylko kilka osób. Z pewnością inni nie zdążyli uciec spod noża i siekiery „rezunów”, stając się kolejnymi ofiarami rzezi. Znów buchnął ogień w jednej z sąsiednich chałup zamieszkałej przez polską rodzinę, potem w drugiej i w trzeciej. Zaczęła się rzeźnia. Zamordowano naszych bliskich sąsiadów, o czym dowiedzieliśmy się dopiero po wyzwoleniu. Następni w kolejce byliśmy my. Zaciąłem mocniej batem. Nasze kobyły ruszyły z miejsca jak z bicza trzasnął. Wprowadziliśmy je z miejsca w pełny galop. Bułan uwiązany z tyłu wozu starał się wszystkimi siłami zbalansować swój bieg. Trzęsąc się ze strachu, w popłochu cudem uciekliśmy unikając masakry ze strony banderowsko-petlurowskich, nacjonalistycznych, barbarzyńskich hord. A dzieliło nas od nich tylko kilkanaście metrów. Przemierzaliśmy tę nieskończoną drogę w ciemną noc, rozświetloną jedynie pożarami, w pełnym galopie. Z koni buchała para. Dochodziło do mnie ich ciężkie sapanie i burczenie w bebeczach. Żal mi ich było, ale chyba rozumiały, że w ich nogach i wytrwałości jest nasze ocalenie.

Naszym celem było jak najszybciej dotrzeć do Zabłotowa, miasteczka, gdzie była duża polska kolonia, składająca się głównie z pracowników lokalnej fabryki tytoniu oraz ich rodzin. Drogę do Zabłotowa jak i drogi w całej okolicy znałem na pamięć, ponieważ przejeżdżałem je setki razy na moim Bułanie, kolportując otrzymaną od moich szefów z AK podziemną prasę.

Kiedy w galopie przejeżdżaliśmy przez wioski objęte „rzeźnią”, dochodziły do nas nieco odległe, lecz słyszalne głosy rozbestwionych banderowców, błagalne krzyki i jęki mordowanych ludzi oraz towarzyszące temu pojedyncze strzały z karabinów. Uratowała nas nie tyle „zimna krew” ile nasze silne konie i duże, wyłożone słomą, drabiniaste wozy. Zbliżyliśmy się do Zabłotowa. Na rogatkach miasta płonęła już kolejowa stacja i szkoła. Naszym celem był kościół i plebania, położone w centrum miasta, nad niezbyt szeroką, płynącą w dole spokojnym nurtem rzeką, z wysokim murem nad nią. Przywitał nas z karabinem w ręku nasz dobry znajomy i przyjaciel, proboszcz parafii, ksiądz Rozlepilo, który w czasie pierwszej wojny światowej był kapitanem w austriackim wojsku i który objął wraz z wikarym księdzem Weńkiem dowództwo obrony kościoła i plebanii. Z naszych koni buchała para, a z ich pysków leciała biała piana. Było mi przykro, że je tak ostro z Karolem

pogoniliśmy. Ale uratowały nam życie. Byłem im wdzięczny. Do czasu wkroczenia wojsk sowieckich opiekowałem się nimi, karmiłem je i czyściłem, tak samo jak dbałem o mojego przyjaciela, ukochanego przeze mnie Bułana.

Wołyń. Spalona wieś.

W pewnym momencie jak *deus ex machina*, w kościele rozbrzmiał dźwięk muzyki organowej. Okazało się, że nasz miejscowy organista dla podniesienia ducha zaintonował znaną religijną pieśń, którą podchwyciło najpierw kilka osób, a następnie cały kościół wypełnił się echem wielu męskich i żeńskich głosów.

Boże, coś Polskę przez tak liczne wieki

Otaczał blaskiem potęgi i chwały,

Coś ją osłaniał tarczą swej opieki

Od nieszczęść, które przygnębić ją miały!

Przed Twe ołtarze zanosim błaganie

Ojczyznę wolną pobłogosław Panie!

Ty, któryś potem tknięty jej upadkiem

Wspierał walczących za najświętszą sprawę,

I chcąc świat cały mieć jej męstwa świadkiem

W nieszczęściach samych pomnażał jej sławę.

Crescendo tej pieśni rozeszło się echem, po głównej nawie i bocznych kaplicach. W powietrzu unosił się zapach palących się świec i parafiny. Kościół, w którym schroniły się ocalałe kobiety i dzieci z Zabłotowa i z okolicznych wiosek, stał się naszą małą obronną twierdzą. Zaczęło się oblężenie i obrona kościoła. Wszyscy mężczyźni, nie pomijając mnie, mimo że byłem jeszcze młokosem, podobnie zresztą jak moi przyjaciele – bracia Budzianowscy i Śmietańscy oraz starszy od nas mój szwagier Józek Kitnar, dzierżąc w ręku karabiny, stanęliśmy dumnie na murze otaczającym kościół i plebanię, gotowi do stawienia oporu atakowi ukraińskich „rezunów”. Naszym dowódcą był ksiądz Rozlepiło. Stał z karabinem skierowanym w stronę, gdzie w dolinie, za strumykiem ukryci w krzakach zaczęli się banderowcy. Przypomniała mi się scena z „Panoramy Raławickiej”, którą wiele razy oglądałem z ogromnym przejęciem we Lwowie. Na rozpędzonym koniu Tadeusz Kościuszko z wyciągniętą w górę ręką z szablą, na czele kosynierów naciera na wojska rosyjskie. Wprawdzie ksiądz Rozlepiło nie był na koniu i nie miał przed sobą Rosjan, nie mniej z karabinem w ręku wzniesionym w górę, w kierunku płynącej w dole rzeki, pokazywał nam kierunek natarcia. Po przeciwnej stronie, poniżej muru brzmiały dobrze nam znane z wielu innych wojowniczych okazji, banderowskie pieśni: *hej tam na hori sicz ide... czy wykosymo wsich Lachiw...* na dźwięk, których przechodziły nas ciarki. I wówczas ksiądz Rozlepiło gromkim głosem zaintonował pieśń, którą wszyscy obrońcy przy kościelnym murze podjęli i która niewątpliwie dodała nam animuszu i otuchy do stawienia czoła napastnikom. Była nią „Bogurodzica”, ta najdawniejsza ze znanych polskich pieśni religijnych z XIII wieku, piękna jako dzieło poetyckie, śpiewana jako pieśń bojowa i hymn narodowy przed rozpoczęciem bitwy pod Grunwaldem przez polskie rycerstwo.

Realizując w latach pięćdziesiątych film pod tytułem „Grunwald” według scenariusza, który napisaliśmy wspólnie z Marianem Brandysem, wykorzystałem

tę pieśń jako motyw przewodni.

Bogurodzica, dziewica,

Bogiem sławienna Maryja!

Z początku podjęliśmy ją za księdzem Rozlepiło pojedynczo, ale już po chwili pieśń była śpiewana przez kilkadziesiąt uzbrojonych mężczyzn, chóralnie i pełnym głosem, a jej brzmienie roznosiło się po najbliższej okolicy.

Twego Syna Gospodzina,

Matko zwolena Maryja,

Zyszczy nam, spuści nam

Kiryjelejzon

Nasza pieśń popłynęła przez rzekę, całkowicie zagłuszając wycie banderowców: *Hej tam na hori sicz ide*. Kościelny chcąc dodać rozbrzmiewającej pieśni jeszcze większe znaczenie uruchomił wielki dzwon. Rozniósł się więc po całej okolicy głuchy, niski w swojej tonacji i majestatyczny, wolno brzmiący dźwięk dzwonu, podkreślając dramatyczny nastrój sytuacji. A my obrońcy kościoła, siedząc za murem z bronią w ręku, kontynuowaliśmy śpiewanie „Bogurodzicy”:

Twego dzieła krzyciela, Bożyce,

Usłysz głosy, napętn myśli człowiecze.

Słysz modlitwę, jąż nosimy,

A dać raczy, jegoż prosimy,

A na świecie zbożny pobyt,

Po żywocie rajski przebyt.

Kiryjelejzon.

W tym samym czasie około 300 metrów od nas, na głównej ulicy Zabłotowa, toczyły się walki, w wyniku których Niemcy ponieśli totalną klęskę. Ten wojenny „teatr” z jednej strony sprawiał nam niewymowną radość i satysfakcję, z drugiej zaś nie bardzo wiedzieliśmy, jaką przyjąć postawę w stosunku do nacierającej armii sowieckiej. Pamiętaliśmy przecież ich bestialskie wyczyny z roku 1939-41. Jednakże fakt, że wyzwolénca armia sowiecka była tuż za rogatekami, dawało nam otuchę oraz nadzieję wolności. Przed nami stojącymi przy kościelnym murze z bronią w ręku, mając przed sobą nacjonalistycznych barbarzyńców przypominał nam, że dla nas wojna jeszcze się nie skończyła. Nagle na ulicy przed kościołem usłyszeliśmy przeraźliwy turkot gąsienic. Część z nas biegiem ruszyła w stronę ulicy. Wiele osób wybiegło również z kościoła. Przez ulicę przetaczały się sowieckie czołgi. W otwartych klapach stali do połowy widoczni sowieccy czołgisi, wymachując w naszą stronę rękami w geście powitania. A więc tak długo oczekiwane wyzwolenie. Jeden z czołgów odbił od kolumny i z przeraźliwym hukiem wtoczył się przez bramę na przykościelny plac. Otworzyła się kłapa, z której jak z procy wyskoczył młody sowiecki czołgista. Ksiądz Rozlepiło w poczuciu ogromnej radości podbiegł do niego i z płaczem rzucił mu się na szyję. Jednocześnie w kilku słowach i gestach poinformował go o ataku ukraińskich „rezunów”. Czołgista wskoczył z powrotem do czołgu i zamknął kłapę. Po chwili czołg ruszył ze zgrzytem gąsienic w stronę muru. Stanął z lufą wycelowaną w kierunku rzeki, gdzie po drugiej stronie ciągle strzelali banderowcy. Po chwili z czołgu posypała się seria za serią z maszynowych karabinów. Nie wiem ilu Ukraińców zginęło. Ci, co przeżyli uciekli w popłochu.

Bandy UPA odpowiedzialne za rzeź na Wołyniu, fot. Wikipedia.

Do miasta weszły kolumny sowieckiego wojska. Byliśmy uratowani. Uzbrojono nas w pepesze i rewolwery Naganty oraz amunicję. Przydzielono nam sowieckie „jeepy”. Poza mną do *istribitielnych bataljonow* zgłosili się moi przyjaciele Leszek Budzianowski i jego brat oraz Staszek i Ludwik Śmietańscy. Ruszyliśmy do wiosek Rudniki, Dzurów, Ilińce, Święta Trójca i Chlebiczyn. To co zobaczyliśmy przeszło nasze oczekiwania. Znaleźliśmy torturowanych i bestialsko zamordowanych polskich mężczyzn, kobiety i dzieci. Obcinano im żywcem ręce bądź ściągano z nich skórę. Nazywało się to w ich żargonie *rukawyci*. Siekierami przecinano na pół głowy i twarze. Ściągano żywcem skórę z piersi kobiet, bądź też je obcinano. Wbijano kobietom nóż w serce i w brzuch, wsadzano w pochwy noże i aby zadać więcej bólu przekręcano je pełnym obrotem. Mężczyzn kastrowano i wbijano żywcem na pale. Strzelano w serce, a potem wbijano noże w miejsce, gdzie przeszła kula. Dzieci zabijano waląc nimi o słupy. Torturowano i mordowano używając rzeźnickich noży, siekier i żelaznych prętów. Wrzucano granaty do wnętrz chałup.

W Rudnikach zatrzymaliśmy się nad wbitym żywcem na pal mężczyzną. Obok klęczała ukraińska stara kobieta, płacząc i modląc się. Szlochając spojrzała na nas i przez łzy zaczęła mówić. *Proszu Pana zabili joho... ja joho znała. Żywym*

natiagnuły na pal. Wpersze wylupyły oczy i widrzyły uszy. Win straszno kryczaw... kryczaw... proszu pana.... a potim zbedły z niogo wid gołowy, do nig szkiru. Ja ce baczyła, proszu Pana. (Tłum. z ukraińskiego: Proszę pana, zabili go, znałam go. Wbili go żywcem na pal. Przedtem wylupali mu ozy i obcieli uszy. On strasznie krzyczał, proszę pana. Potem ściągnęli z niego skórę od głowy do stóp. Widziałam to, proszę pana).

Przed nami na palu, zwisało bezwładne storturowane ciało człowieka bez skóry, z głową opuszczoną w dół. Spytałem tę kobietę, czy знаła tego człowieka w białego na pal. Kobieta odpowiedziała pozytywnym gestem głowy, że go znała. Spytałem więc, jak się ten człowiek nazywał. Odpowiedziała ze strachem w oczach *Kornel... Kornel... proszu pana... Kornel Burger... ja joho dobre znała*. Nogi się pode mną ugięły. Czułem, że pod moimi stopami ziemia się zapada. Łzy potoczyły mi się z oczu. Nie poznałem w człowieku wbitym na pal naszego przyjaciela Kornela Burgera. Jakże mogłem poznać to zwisające storturowane ciało. Kiedy uciekliśmy z Rudnik, Kornel Burger postanowił zostać i poprosić o pomoc komunistycznego partyzanta Mykołę i jego ludzi. To co go spotkało było nieludzką zemstą „rezunów” za to, że przez lata jawnie okazywał nienawiść do Ukraińców.

Istriebitielnyje bataliony miały jedno zadanie – ostatecznie rozprawić się z „rezunami”. Zadanie zostało przez nas wykonane i to z nadwyżką. Lufy naszych pepesz i naganów były gorące.

***

Od kiedy istnieje świat, nietolerancja i nienawiść zawsze były udziałem człowieka. Patrząc na apokaliptyczny obraz masowej zbrodni, nie mogłem uwierzyć, że jest on prawdziwy. W tej tragicznej scenerii w jakiej się znaleźliśmy, próbowałem usilnie wniknąć głębiej w ludzką naturę i moralne pobudki ludzkich działań. Genialny Fiodor Dostojewski znakomicie pisał o paranoi ludzkiej „tłuszczy”, która prowadzi do masowej hysterii żądnej krwi podburzonego tłumu. To wszystko co zobaczyłem i przeżyłem w ciągu tych kilku dni na Wołyniu, biorąc udział w akcji *istriebitielnowo bataljona* starałem się przez całe życie wyprzeć z pamięci.

Wspomnienia Tadeusza Jaworskiego ukazują się w pierwszy poniedziałek miesiąca. Dalszy ciąg wspomnień ukaze się w poniedziałek 7 maja 2018 r.

Tadeusz Jaworski na Culture Avenue:

<http://www.cultureave.com/tadeusz-jaworski-filmowa-wedrowka-przez-zycie/>

<http://www.cultureave.com/filmowa-podroz-przez-zycie-korzenie/>

<http://www.cultureave.com/filmowa-wedrowka-przez-zycie--wojna-i-nowa-tozsamosc/>

<http://www.cultureave.com/dostrzec-piekno-czlowieka--tadeusz-jaworski-1926-2017/>